

JAKÓ KLÁRA

Hogyan láttak minket?

Magyarságkép a 17. századi és 18. század eleji moldvai és havasalföldi elbeszélő forrásokban¹

Minden nemzet számára elengedhetetlen feltétele az önismeretnek és ugyanakkor jelentős eleme a kapcsolattörténetnek a környező népek szemében róla kialakított kép megismerése. Sok esetben magyarázatul szolgálhat a történetírásban vagy akár a közgondolkodásban máig meglévő bizonyos sémákra, sztereotípiákra, és könnyebbé teheti a kialakult előítéletek megértését, illetve leküzdését.

A Kárpát-medence nemzeti sokszínűsége különösen jó terepet biztosít az imagológiai kutatásokhoz. Az egymás mellett élő, különböző nemzetiségű közösségek sajátos tükröt jelenthetnek egymásnak, melyben önmagukat és a másikat egyaránt szemlélhetik. Természetesen az így kialakított nemzetképek e kutatások számára nem igazságtartalmuk miatt érdekesek, hanem mert a történelem során egymásról alkotott kép akár a modern államok, nemzetek és régiók egymáshoz való viszonyát is meghatározhatja.² Anélkül, hogy belemélyednénk a kérdés gazdag és változatos elméleti szakirodalmába, megállapíthatjuk, hogy a nemzeti sztereotípiák, az ön- és másságképek kialakulásának egyik meghatározó társadalmi tényezője a „szomszédság”.³

A magyarságról a szomszédos népek középkori, kora újkori írásos emlékeiben, történeti irodalmában rögzült képpel az utóbbi időben többen is foglalkoztak.⁴ Ezt a „portrét” kívánom kiegészíteni egy másik szomszéd nép, a románság 17. századi és 18. század eleji krónikairódalmának segítségével.⁵

---

1 A tanulmány a Bolyai János kutatói ösztöndíj támogatásával készült.

2 *Stier Miklós*: A másokról alkotott kép elkülönítő és integráló funkciói. In: Nemzetközi Kultúrtörténeti Szimpozion Mogersdorf 1996 – Kőszeg. A másokról alkotott kép a Pannon térségben. Érzelmek és tények, forma és funkció. Vas M. Önkormányzat, Szombathely, 2006. (Nemzetközi Kultúrtörténeti Szimpozion Mogersdorf 26.) 157.

3 *Arnold Suppan*: Einleitung. Identitäten und Stereotypen in multiethnischen europäischen Regionen. In: Das Bild vom Anderen. Identitäten, Mentalitäten, Mythen und Stereotypen in multiethnischen europäischen Regionen. Hrsg. Valeria Heuberger–Arnold Suppan–Elisabeth Vyslonzil. 2. durchges. Aufl. Lang, Frankfurt a. M. etc., 1999. 16.

4 Ld. a Korall 38. (2009. dec.) számában (A Magyar Királyság európai szemmel) közölt tanulmányokat.

5 A 19. századi román szépirodalom magyarságképére vonatkozóan ld. *Köpeczi Béla*: Nemzetképkutatás és a XIX. századi román irodalom magyarságképe. Akadémiai, Bp., 1995.

A magyar–román kapcsolattörténet jelentős szakasza volt az Erdélyi Fejedelemség időszaka. Arra a szorosabb kapcsolatra tekintettel, amely a 16. század közepétől kialakuló új politikai helyzetben, s különösen a 17. században, a 18. század elejéig, a moldvai és havasalföldi vajdaságok, valamint az Erdélyi Fejedelemség között fennállt, érdemesnek tartottam megvizsgálni, hogy milyen magyarságkép lelhető fel az ezekben az országokban létrejött írásos források bizonyos csoportjaiban. Mindez azért is érdekelt, mert évek óta foglalkozom a moldvai és havasalföldi vajdák ugyanebből az időszakból származó magyar nyelvű levelezésének összegyűjtésével és kiadásra való előkészítésével.

Köztudomású, hogy mind Moldva, mind pedig Havasalfölde nem a latin betűs, a nyugati kereszténységhez kapcsolódó írásbeliség világához tartozott, hanem a cirill betűs, bizánci–szláv hagyományú íráskultúra része volt. Ismeretes, hogy a mai Romániát alkotó történeti egységek megmaradt írásos forrásanyaga igen eltérő, mind számát, mind pedig nyelvét, műfaját illetően.⁶ Nem árt ismét megemlíteni néhány adatot: Ioachim Crăciunnak a Román Akadémia gondozásában megjelent bibliográfiája⁷ szerint a jelenlegi Romániának az 1800-at megelőző időszakból összesen 467 elbeszélő forrása ismeretes. Ebből 54 Moldvára, 43 Havasalföldre, 370 pedig Erdélyre vonatkozik. Ugyancsak az erdélyi források meghatározó voltára utal a mai Románia 1700 előtti okleveles forrásainak provenienciája és nyelvi megoszlása. Damian P. Bogdan megítélése szerint⁸ a 14–18. századból Romániában 7000 ószláv nyelvű oklevélszöveg maradt fenn. Ebből Erdély területéről 11 származik. Ehhez adódhat a 16. századtól kezdődően a cirill betűs román nyelvű iratok néhány százra becsülhető állománya. Összehasonlításuként megjegyezhető, hogy Erdélyből a 11. század és az önálló fejedelemség megalakulása (1542) közötti időszakban hozzávetőlegesen 30–35 ezer latin nyelvű oklevél ismert, ami 1700-ig újabb kb. 150 ezer, megközelítően felerészt magyar, felerészt pedig latin és német nyelvű szöveggel egészül ki.

A megmaradt írásos források számának fentebb bemutatott alakulása azzal is magyarázható, hogy a Kárpátokon túli országokban a vajdai kancelláriáknak a 18. századig nem volt levéltára.⁹ Ami pedig a családi levéltárakat illeti, 16–17. századi számottevő állagokról nincs tudomásunk.

Ezek tehát azok a forrásadottságok, amelyek meghatározzák a számba vehető szövegek körét.

6 *Jakó Zsigmond*: Csáki Mihály (1492–1572) erdélyi kancellár származásáról. In: *Uő*: Társadalom, egyház, művelődés. Tanulmányok Erdély történelméhez. METEM, Bp., 1997. (METEM Könyvek 18.) 91–92.

7 Repertoriul manuscriselor de cronici interne privind istoria României, sec. XV–XVIII. Întocm. I. Crăciun–A. Ilieș. Ed. Academiei, București, 1963. (Cronicile medievale ale României 1.).

8 *Damian P. Bogdan*: Din paleografia slavo-română. In: *Documente privind istoria României*. Introducere. I–II. Ed. Academiei, București, 1956. I. 114., II. 10.

9 *Dumitru Ciurea*: *Diplomatica latină în Țările Române*. Noi contribuții. Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A. D. Xenopol 8. (1971) 2.

A vajdai kancelláriák által kibocsátott, az erdélyi és a királyi magyarországi címzeteknél fennmaradt magyar nyelvű levelek összegyűjtése¹⁰ (melyek száma több mint 1200-ra tehető), majd e levelek tartalmi vizsgálata során sajnos, bár érthető módon, szinte semmilyen, a magyarsággép kialakulása szempontjából értékelhető információhoz nem jutottam. Azért mondom, hogy érthető módon, mert e levelek többnyire adott politikai viszonyok, gazdasági helyzetek lecsapódásai, missilisek, melyeknek elsődlegesen konkrét információk továbbítása volt a célja. Bennük esetlegesen legfeljebb más népekre (görögökre, törökökre, örményekre) vonatkozó megállapításokkal találkozhatunk. Ha a címzettekről (akik legnagyobbbrészt magyarok) volt is a levélíróknak kialakult képük, azt nyilvánvalóan nem a nekik írott levelekben fejtették ki.

Éppen ezért célravezetőbbnek tűnt a moldvaiak és havasalföldiek magyarságképeinek megragadása céljából a korabeli elbeszélő források vizsgálata. Elemzésemet a következő szövegek alapján készítettem: Grigore Ureche: *Letopisețul Țării Moldovei*¹¹ (Moldvaország krónikája); Miron Costin: *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace*¹² (Moldvaország krónikája Áron vajdától kezdődően), *Cronica țărilor Moldovei și Munteniei* (Moldva és Munténia országa-inak krónikája), másképpen *Cronica polonă*¹³ (Lengyel krónika), *Istorie în versuri polone despre Moldova și Țara Românească* (Moldva és Havasalfölde lengyel nyelvű verses története), másképpen *Poema polonă*¹⁴ (Lengyel elbeszélő költemény), *De neamul moldovenilor*¹⁵ (A moldvaiak nemzetségéről), *Istorie de Crăiia Ungurească*¹⁶ (A Magyar Királyság története); Ion Neculce: *Letopisețul Țării Moldovei* (Moldvaország krónikája) és *O samă de cuvinte*¹⁷ (Néhány szó); Radu Popescu: *Istoriile domnilor Țării Românești*¹⁸ (Havasalfölde uralkodóinak története); *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*¹⁹ (Havasalfölde története 1688 októberétől 1717 márciusáig); *Istoria Țării Românești 1290–1690. Letopisețul Cantacuzinesc*²⁰ (Havasalfölde története

10 *Jakó Klára*: Moldvai és havasalföldi vajdák és főtisztviselők magyar nyelvű levelezése (16. sz. közepe–18. sz. eleje) (Okmánytár). I–II. Kézirat.

11 *Grigore Ureche*: *Letopisețul Țării Moldovei* Ed. P. P. Panaitescu. Ed. de Stat pentru Literatură și Artă, h. n., 1955. (Clasicii romîni).

12 *Miron Costin*: *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace*. Ed. P. P. Panaitescu. Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1944. (Scriitorii români vechi).

13 *Miron Costin*: *Opere*. Ed. P. P. Panaitescu. Ed. de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1958. 202–218.

14 Uo. 218–241.

15 Uo. 241–277.

16 Uo. 277–315.

17 *Ion Neculce*: *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*. Ed. Iorgu Iordan. Ed. de Stat pentru Literatură și Artă, h. n., 1955. (Clasicii romîni).

18 *Radu Popescu vomicul*: *Istoriile domnilor Țării Românești*. Intr., ed. Constantin Grecescu. Ed. Academiei, București, 1963. (Cronicile medievale ale Romîniei 4.).

19 *Istoria Țării Românești*. De la octombrie 1688 pînă la martie 1717. Ed. Constantin Grecescu. Ed. Științifică, București, 1959.

20 *Istoria Țării Românești 1290–1690. Letopisețul Cantacuzinesc*. Ed. C. Grecescu–D. Simonescu. Ed. Academiei, București, 1960. (Cronicile medievale ale Romîniei 3.).

1290–1690 között. A Cantacuzinók krónikája); *Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695 și 1754*²¹ (A Ghicák krónikája. Moldva története 1695 és 1754 között); Stolnicul Constantin Cantacuzino: *Istoria Țării Românești*²² (Havasalfölde története); Dimitrie Cantemir: *Descriptio Moldaviae*²³ (Moldva leírása) és *Hronicul româno-moldo-vlahilor*²⁴ (A románok krónikája), valamint a *Cronici și povestiri românești versificate, sec. XVII–XVIII*²⁵ (Versbe szedett román krónikák és elbeszélések a 17. és 18. századból) című kötet.

A román historiográfiában kevésbé járatos olvasóközönség előtt talán nem annyira ismert szerzőkről és négy kivétellel cirill betűkkel, románul írt műveikről szólok előljáróban néhány szót.

Grigore Ureche krónikáíró, 17. századi moldvai bojár, egyben lengyel nemes²⁶ volt, aki 1647-ben hunyt el. Lemberg-i tanulmányok után az előbb említett eseménytörténeti, leíró jellegű művét feltehetően 1642–1647 között írta.²⁷ Az 1633-ban született Miron Costin moldvai bojár és szintén lengyel nemes Barba, a jezsuita kollégiumban tanult, majd miután 1652–1653 tájkán hazatért Moldvába, különböző magas udvari tisztségeket viselt, diplomáciai feladatokat látott el. 1691-ben Constantin Cantemir vajda (1685–1693) utasítására lefejezték. Fő művét, a *Moldvaország krónikája Áron vajdától kezdődőent* 1675-ben fejezte be.²⁸ Írásaiban – melyeket románul és lengyelül vetett papírra – használta egyebek mellett Bonfini, Toppeltinus, Szamosközy és Kovacsóczy Farkas műveit.²⁹ Ion Neculce (1672 k.–1745 k.) szintén moldvai bojár, anyja a híres Cantacuzino család tagja, őmaga pedig különböző udvari főtisztségek viselője volt. A fentebb említett *Moldvaország krónikája* emlékirat jellegű, a *Néhány szó* pedig egy történelmi alapokon nyugvó legendagyűjtemény.³⁰ A Ghica vajdák hivatalos krónikája, mely görög nyelven maradt fenn, feltehetően Jászvásáron (Iași-ban) íródott, és az uralkodó család egyik meghitt emberének tollából származhat.³¹ Radu Popescu országbíró művének keletkezési idejéről vita folyik a szakirodalomban.

21 *Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695–1754*. Îngr. Nestor Camariano–Ariadna Camariano-Cioran. Ed. Academiei, București, 1965. (Cronicile medievale ale României 5.).

22 *Stolnicul Constantin Cantacuzino: Istoria Țării Românești*. Îngr. și comentată de Nicolae Cartoian–Dan Simonescu. Scrisul Românesc, Craiova, 1940.

23 *Dimitrie Cantemir: Moldva leírása*. Kriterion, Bukarest, 1973.

24 *Űő: Hronicul vechimeii a româno-moldo-vlahilor*. Publ. Gr. G. Tocilescu. Göbl, București, 1901. (Operele pricipelului Dimitrie Cantemir publicate de Academia Română 8.).

25 *Cronici și povestiri românești versificate (sec. XVII–XVIII)*. Studiu și ed. Dan Simonescu. Ed. Academiei, București, 1967. (Cronicile medievale ale României 6.).

26 *Ureche, G.*: i. m. (11. jz.) 8.

27 *Pompiliu Teodor: Evoluția gândirii istorice românești*. Dacia, Cluj, 1970. 13.

28 *Űo*. 21–22.

29 *Gáldi László: Magyar–román szellemi kapcsolatok*. Magyar Szemle Társaság, Bp., 1942. (Kinccsésár 136.) 30.; *Űő: XVIII. századi humanizmusunk és a románság*. Bp., 1940. (Budapesti tudományegyetemi romanisztikai dolgozatok Ú. S. 1.) 12.; *Costin, M.*: *Opere* i. m. (13. jz.) 247–248.

30 *Teodor, P.*: i. m. (27. jz.) 29–30.

31 *Cronica Ghiculeștilor* i. m. (21. jz.) X–XIII.

A 17. század legvégén vagy a 18. század elején írhatta szerzője (akinek kiléte sem teljesen egyértelmű).³² A Havasalfölde 1688 és 1717 közötti történetét bemutató, románul, cirill betűkkel írott krónika szerzőjének személye szintén nem azonosítható bizonyosan, a művet feltehetően 1709 és 1719 között vetették papírra.³³ A Havasalfölde múltját átfogó módon, 1290 és 1690 között bemutatni kívánó krónika, illetve az ehhez kapcsolódó *Letopiseșul Cantacuzinesc* szintén kompiláció, szerzőjének kilétét találgatások övezik. Egyesek szerint Stoica Ludescu (a Cantacuzino család meghitt embere) a jelen formájában ismert, több részt magában foglaló szöveg összeállítója, de a kritikai kiadás sajtó alá rendezői ezt nem látják bizonyítottnak.³⁴ Keletkezésének pontos ideje sem ismeretes, talán a 17. század hatvanas-hetvenes éveiben kezdték írni, de legnagyobb részét 1690 után jegyezték le.³⁵ A krónika szövegrétegeiről, az ezek datálásáról szóló viták a mai napig nem csitulnak.³⁶ Stolnicul Constantin Cantacuzino, amint azt a neve is jelöli, asztalnoki rangot viselt, körülbelül 1640 vagy 1650 és 1716 között élt; a Cantacuzino család sarja, anyai ágon pedig Radu Șerban havasalföldi vajda (1602–1611) unokája volt. Brassóban járt iskolába, majd megfordult Konstantinápolyban és Itáliában. Padovában is tanult, végül Bécsen keresztül tért vissza Havasalföldre, ahol az ezt követő időszak politikájának meghatározó személyisége lett. Körülbelül ötszáz kötetes könyvtára ritkaságszámba ment a korabeli Havasalföldén. A modern román történetírás előfutárának tekintik.³⁷ Dimitrie Cantemir 1673-ban született a későbbi vajda, Constantin Cantemir (1685–1693) fiaként. Kitűnő nevelésben részesült, Konstantinápolyban is tanult, a maga korában igen műveltnek számított. 1693-ban három hétig, majd 1710–1711-ben volt moldvai vajda, ezt követően Nagy Péter cár tanácsadója lett portai ügyekben, és az orosz társadalmi megújulás támogatójaként ismerték. A történetírás mellett foglalkozott földrajztudománnyal és filozófiával is, tagja volt a Berlieni Akadémiának, valamint Európa tudományos életének számos képviselőjével levelezett. Műveinek egy részét latinul írta.

Moldvaiak és havasalföldiek lévén, e szerzőknek saját tapasztalataik is lehettek a magyarokról. Tudjuk például, hogy Miron Costin többször is megfordult I. Apafi Mihály fejedelem udvarában, s voltak erdélyi ismerősei. Constantin Cantacuzino is kapcsolatban állt erdélyi tudósokkal, főurakkal, családjának birtokai is voltak a fejedelemségben,³⁸ de Dimitrie Cantemir sosem járt Erdélyben.³⁹

32 Popescu, R.: i. m. (18. jz.)

33 Istoria Țării Românești i. m. (19. jz.) XXI–XXII.

34 Letopiseșul Cantacuzinesc i. m. (20. jz.) XVI–XVII.

35 Uo. XIV.

36 Ld. Ovidiu Pecican: Letopiseșul cantacuzinesc, problema originilor și interpretarea istorică. www.observatorcultural.ro 2002. júl. 9. (a letöltés ideje: 2010. ápr. 5.).

37 Teodor, P.: i. m. (27. jz.) 33–34.

38 Gáldi László: Constantin Cantacuzino és a magyar nemzeti hagyomány. Magyar Nyelv 31. (1935) 241–242.

39 Uő: Magyar–román i. m. (29. jz.) 30–31.

A fentebb említett elbeszélő források részben kompilációk, és kiváltképpen a moldvai szerzők (Cantemirtől eltekintve) a korábbi időkből fennmaradt feljegyzések mellett – Bonfinin és Toppeltinuson kívül (akiket Miron Costin magyaroknak nevez)⁴⁰ – leginkább lengyel kútfőkből merítettek. Talán ez is az egyik oka annak, hogy valamennyiben viszonylag kevés szó esik a magyarokról, a Ghica-krónikában pedig úgyszólván még említést sem találunk róluk. A szövegekből az is világosan kiderül, hogy nem tesznek különbséget az erdélyi és a királyi magyarországbeli magyarok, illetve az országrészek között, ahogyan azt Ureche mondja: „Erdély vagy Magyarország, ahogyan nevezik”,⁴¹ illetve Miron Costin szavaival: „Erdély, amit mi Magyarországnak nevezünk”.⁴² A magyarok, magyar történelmi események, személyek érthetően akkor kerülnek a Kárpátokon túli történetírók érdeklődési körébe, amikor saját történelmük valamilyen módon kapcsolódik a magyar, illetve az erdélyi históriához (például közös hadjáratok alkalmával, magyar királyok, erdélyi fejedelmek Kárpátokon túli „vállalkozásai” esetében vagy a moldvai, illetve havasalföldi politikai élet szereplőinek Erdélybe menekülésekor). Ez alól csak Miron Costinnak a Magyar Királyság történetét bemutató műve a kivétel, mely voltaképpen Laurentius Toppeltinus *Origines et occasus Transsylvanorum* című, latin nyelvű művének feldolgozása.⁴³ Ezzel magyarázható, hogy noha a mű címe szerint a Magyar Királyság történetét hivatott bemutatni (Nagy Lajos uralmától Apafi Mihály fejedelemségéig), a viszonylag szűkszavúan ábrázolt kezdetek után, Buda elestét követően csak az erdélyi múlt kérdéseivel foglalkozik. Az események leírásán kívül a magyarokra vonatkozó jellemzéssel, általánosításokkal ebben sem találkozunk, noha az értekezés tárgya bőven kínálna erre lehetőséget.

A vizsgált forrásokban kifejezetten a magyar nép bővebb jellemzésére, bemutatására egyetlen helyen bukkantam, Grigore Ureche *Krónikájában*. Éppen ezért fontosnak tartom idézni a szöveget a maga teljességében: „Alsó-Magyarországot és Felső-Erdélyt kívánjuk bemutatni, közeli szomszédaink lévén, és kiváltképp, mert nekik is nagy királyságuk volt, akárcsak a lengyeleknek. Nem fogunk itt úgy továbbhaladni, hogy Erdély, vagy ahogyan egyesek nevezik, Magyarország kezdeteiről és szokásaikról említést ne tegyünk, hiszen közeli szomszédaink, és sokszor igyekeztek Moldvaország urai meghúzódni náluk vagy segítséget kapni tőlük.

Erdélyt vagy Alsó-Magyarországot az erdőn túli országnak nevezik, mely magában foglalja Daciának a hegyeken túli részét. Éppen azért nevezik a hegyen túli országnak, mert mindenfelől hegyek és erdők veszik körül, mintha be lenne kerítve. Németül a hét város országának is mondják. Az ország lakosai erdélyieknek nevezik magukat, akik nyugat felől, vagy ahogy egyesek nevezik, Pannonia felől a magyarsággal határosak. Észak felől Lengyelországgal, délről

40 Costin, M.: Opere i. m. (13. jz.) 220.

41 „Ardeal sau Țara Ungurească, cumu-i zicu unii”. Ureche, G.: i. m. (11. jz.) 123.

42 „Ardealul, căruia dzicem noi Țara Unguriască”. Costin, M.: Letopisețul i. m. (12. jz.) 39.

43 *Uő*: Opere i. m. (13. jz.) 426.

Munténiával és keletről Moldvával szomszédos. Erdélyország nem csupán magának az országnak a neve, hanem az ország közepét is Erdélynek nevezik, melyhez mindenfelől sok minden tartozik, s ahol a királyság [fejedelemség] székhelye is található. Határvidékén más, kisebb országok vannak, melyek szintén hozzá tartoznak, és uralma alatt állnak: először is úgymint Máramaros Lengyelország irányában, a Székelyföld Moldva felől, az Olt vidéke Munténia felől, valamint a Barcaság, Hátszeg vidéke, az Avas vidéke és sok más egyéb táj, melyek mind a Magyar Királyság alattvalói, és Erdélyhez tartoznak.

Erdélyországban nem csupán magyarok laknak, hanem elég sok szász is, és románok is mindenfelé, olyannyira, hogy az országot inkább románok népesítik be, mint magyarok. Alsó-Magyarországon, melyet Nagy-Magyarországnak hívnak (vagy ahogyan egyesek németül [!] mondják: Pannonia) csak magyarok laknak, és ha itt-ott vannak is románok, még magyar vallásúak.

A magyarok nem tartoznak valamennyien egy valláshoz, hanem négy vagy öt felekezetbe oszolva élnek, egyeseket kálvinistáknak, másokat lutheránusoknak,⁴⁴ ismét másokat »calandoş«-oknak⁴⁵ neveznek, mely az ő nyelvükön igazhitűt jelent, akiket mások veresjánosoknak hívnak, és akik Keresztelő Szent Jánosban hisznek, és Krisztussal mit sem törődnek. Ismét vannak a szombatosok, akik zsidó hitben élnek, mások a pápisták, akik felerészben a görög hitet vallják, ezek Erdélyben, de a Nagy-Magyarországon is igen kevesen vannak. Ez utóbbiak templomaiban vannak ikonok is és keresztek is a templomokon, sőt még otthonaikban is találhatunk kereszteket. Ezek egyetlen egyházi alkalomra sem hívják meg a többi magyart, és nem is szeretik őket. Örömebb járnak a románok templomaiba, semmint hogy a többi magyar pogány templomaiba menjenek.

Azok a románok, akik Magyarországon, Erdélyben és Máramarosban laknak, azonos származásúak a moldvaiakkal, és valamennyien római eredetűek.

Erdélyország az emberi léthez szükséges minden élelemben bővelkedik. Kenyér szükséges felül van, úgyszólván senki sem vásárolja, hanem mindenki felesleggel rendelkezik belőle; bor mindenütt van, senki sem szenved benne hiányt; sok és jó a méz, amiből igen finom, világospiros méhsört készítenek.

Magyarország régebben igen nagy volt, Törökország egy nagy része is hozzá tartozott, s a királyság székhelye nem ez a mostani Fehérvár⁴⁶ volt, ahol ma is van, hanem Buda, mely most a törököké. Merthogy miután a törökök bevették a nagy Fehérvárt,⁴⁷ mely nem csupán Magyarország, hanem az egész kereszténység védőbástyája is volt Nyugaton, meghódították már Budát is, mely a Magyar Királyság székhelye volt. Innen költözött az udvar erre az új helyre, az erdélyi Fehérvárra, de örökké nincs nyugta, a törökök hadban lévén a németekkel. A magyarok segítettek a törökök ellen, s a németek barátok lévén a magyarokkal,

44 A szövegben szereplő „lotori” kifejezés talán a lutheránusokkal azonosítható.

45 A szöveg kiadásában e kifejezésnél szerepel Veress Endre értelmezése is, mely szerint „calaişio”-nak olvasandó. Egyik szó értelme sem világos.

46 Gyulafehérvár.

47 Nándorfehérvár.

a törökre rajtuk keresztül mentek, s a törökök a németre támadva országon vonultak át. A magyarok, látván országuk sok nyavalyáját és szükségét mind a török, mind a német részéről elszenvadni, nem lévén pihenésük a nehéz hadaktól, megharagudtak, és megtanácskozták mindannyian, hogy a török oltalmába ajánlják országukat, és fejedelmeiket is tőlük kapják, ahogyan az a mi országainkban is szokás. Amikor a németek látták, hogy társaik becsapták őket, és behódoltak ellenségeiknek, elvették a magyaroktól a fél Felső-Magyarországot, melyet mai napig megtartottak.

Így tehát amilyen nagy királyság volt Magyarország, teste oly sok részre szakadt, egy része a törököké, Buda királyi székhelyével, a németeké egy másik rész, s Erdély, melyet még birtokolnak, a török igát nyögi.

A magyarok leleményes, hitetlen és ravasz emberek, a barátságot szükség esetén nem tartják meg. Erdély-szerte nem járhat az ember könnyen királyi levél nélkül. A titkot oly jól őrzik, hogy még a parasztoktól sem tudhatod meg az igazat. A perekben nagyon igazságosan ítéleznek, és ha nem tetszik a törvény az egyik helyen, szabadon választhatsz más ítélőszéket, ahol tetszik. Még a király esetében is, ha valamiféle nézeteltérés és igazságtalanság támad köztetek, kérdőre vonhatod a királyt is, ott, ahol minden úr összegyűl az ország székhelyén, hogy tanácskozzanak az ország dolgairól, és ha igazságtalanságban volt részed, igazságot szolgáltatnak neked. Még a király sem veszejthet el egyetlen nemest sem, csak ha bebizonyítja amaz véttségét.”⁴⁸

48 „Pentru Țara Ungurească de jos și Ardealul de sus vom să arătăm, fiindu-ne vecini de aproape și cum au avut și ei crăie mare ca și leșii. Aicea nu vom lăsa și de Ardeal sau Țara Ungurească cumu-i zicu unii, ca să nu atingem și să nu pomenim de începutul lor, fiindu-ne vecini de aproape și de multe ori năzuia domnii țării Moldovei, de să acioa și să ajuturiia de la dînșii. / Ardealul sau Țara de jos Ungurească să chiamă Țara peste Munte, carea coprinde o parte de Dația și piste munte. Direptu acéia-i zicu Țara peste Munte, căci iaste încunjurată de toate părțile de munți și cu păduri, cum ar fi îngrădită. Zicu-i și Țara de 7 orașă, din limba nemțască, iară locuitorii țării își zicu ardealeni, carii să hotărăscu cu ungurimea dispre apus, sau cumu-i zicu unii Panoniia. Iară dispre miiazănoapte să hotărăscu cu Țara Leșască, dispre amiazăzi cu Țara Muntenească, dispre răsăritu cu Moldova. Țara Ardealului nu iaste numai o țară însăș, ci Ardealul să chiamă mijlocul țării, care multe coprinde în toate părțile, în carea stă și scaunul crăiei. Iară pre la marginea ei sîntu alte țări mai mici, carile toate de dînsa să țin și suptu ascultarea ei sîntu: întâi cumu-i Maramoreșul, dispre Țara Leșască și Țara Săcuiască dispre Moldova și Țara Oltului dispre Țara Muntenească și Țara Bîrsei, Țara Hațegului, Țara Aoașului și sîntu și alte horde multe, carile toate ascultă de Crăiia Ungurească și să țin de Ardeal. / În țara Ardealului nu lăcuiescu numai unguri, ce și sași peste samă de mulți și romîni peste tot locul, de mai multu-i țara lățită de romîni decîtu de unguri. Iară în țara Ungurească de jos, unde să chiiamă Unguriia cea Mare (sau cumu-i zicu unii pre limba nemțască Panoniia), acolo numai unguri trăiescu, iară de să află și romîni pre alocurea, încă lége ungurească țin. / Ungurii nu țin tot de o lége, ce în patru sau cinci legi sîntu împărecheați, că unora le zic calvini, altora lotori, altora calandoș, ce să chiiamă pre limba lor lége direaptă, alții-i chiiamă vereș ianoș, carii credu în Ioan Botezătoriu, iară de Hristos nimica nu să atingă, alții-i chiiamă sombotași, carii credu légea jidovească, alții-i chiiamă papistași, carii cred până în jumătate légea grecească, de aceștiiia să află la Ardeal, iară la Unguriia cea Mare foarte prea puțini. Aceștiiia au și icoane în biserică și cruci pre biserică, încă și pre la casele lor să află cruci. Aceștiiia nici la o treabă de a bisericii nu poftescu pre aceialți unguri, nici iubescu. Mai bucuroși să margă la biserică romînească decîtu la capiștea aceloralți

A fenti szövegből nemcsak az válik világossá, hogy milyen ismeretei voltak egy szomszéd ország történetírójának Magyarországról, Erdélyről, a magyarokról, hanem az is, hogy mi volt számára az említésre leginkább méltó. Vitathatatlan, hogy a magyarság vallási sokszínűsége és a Kárpátokon túli törvénykezési szokásoktól igencsak eltérő jogrend váltotta ki leginkább az érdeklődését.

A magyarság általános jellemzésével nem, de eredetére való utalással Miron Costin moldvai krónikaírójánál is találkozunk. Tényként kezeli, hogy „a magyarok Attila kán [!] leszármazottjai”.⁴⁹ A hun vezérről negatív portrét fest a Moldova történetéről írt művében: „e vidéket lerohanta Attila az ő magyarjaival. Megalapította Magyarországot, és sokat szenvedtek tőle a világ minden táján, s ezekben az országokban úgy tekintettek rá, mint Batura.”⁵⁰ (Szóhasználata az *ungur* és a *maghiar* kifejezések azonosságát jelzi, hiszen mindkettőt *magyarként* fordítjuk.)

A magyarokra vonatkozó általános jellegű megfogalmazással a felsorolt szövegek közül a fentén kívül Radu Popescu művében is találkozunk. A Mihály vajda körüli erdélyi események kapcsán fogalmazza meg: „a magyarok mindig a német császár ellen voltak”.⁵¹ Ugyanebben a szövegkörnyezetben állapítja meg a

---

unguri. / Rumîinii, cîți să află lăcuitoari la Țara Ungurească și la Ardeal și la Maramoroșu, de la un loc sîntu cu moldovénii și toți de la Rîm să trag. / Iaste țara Ardealului plină de hrana cîte trebuiaște vieții omenești, că piine peste samă rodéște multă, de niminea nu o cumpără, ci tutorora prisoséște, vin pretutinderea, nimărui nu lipséște, miere multă și bună, de care facu mied, așa de bun, cît să potriveaște marmaziului. / Țara Ungurească mai denainte vréme era foarte mare, de coprinđia o parte mare și din Țara Turcească, că scaunul crăiei nu era la Beligradul cestu nou, unde iaste acum, ci era la Buda, care acum o țin turcii. Că daca au luat turcii Beligradul cel mare, carele era apărătura nu numai a Țării Ungurești, ci a toată creștinătatea dispre apus, au dobînditu decîia și Buda, carele era scaunul Crăiei Ungurești. Decîi ș-au mutat scaunul la Beligradul cestu nou, dispre Ardeal, ci de-a pururea fără odihnă, avîndu războiu némții cu turcii și fiindu și ungurii întru ajutoriu asupra turcilor piste dînșii trecea, turcii suindu-să la nemți, prin țara lor făcea cale. Ci ungurii vâzîndu atîta stropșitură și nevoie țării, una dispre turci, alta dispre nemți, neavîndu odihnă de oști gréle, li s-au supăratu și s-au sfătuitu cu toții, de s-au închinatu turcilor și au luat de la dînșii domnu, ca și în țările noastre. Iară némții daca au văzut că soțiile i-au viclenitu și s-au închinatu la vrăjmașii lor, au luat de la unguri jumătate de Țara Ungurească de sus și o țin până astăzi. / Așa Țara Ungurească crăie mare ce era, dintr-un trup în multe mădulări s-au întorsu, o parte turcii țin, cu scaunul crăiei cu Buda, némții altă parte, Ardealul de-i cu stăpînu, încă iaste suptu robiiu turcească. / Ungurii sîntu oameni iscoditori și necredincioși, viclénii, priiteșugul nu-l țin la loc de nevoie. Prin țara Ardealului nu poate omul pre lesne să treacă fără cărți crăești. Și taina așa o țin de bine, că nici de la țărani cuvîntu dreptu nu vei afla. Judecata sa foarte pe dreptate o judecă și de nu-ți iubești légea într-un loc, volnicu ești să-ți tragi légea la alt scaun, unde vei iubi. Încă și dispre crai, de ver fi avîndu ceva asupreală și nedreptate, ai voie să-ți întrebi și cu craiul, unde să adună toți domnii la scaunul țării, de să sfătuiescu di trebile țării și de vei avea strîmbătate, afla-vei dreptate. Nici craiul are voie să piarză pre vreun némișu, fără numai de-l va dovedi de viclenie.”
Ureche, G.: i. m. (11. jz.) 123–126.

49 „ungurii, moștenitorii hanului Attila”. *Costin, M.*: Opere i. m. (13. jz.) 206.

50 „a năvălit în aceste părți Attila cu ungurii sau maghiarii lui. El a întemeiat Țara Ungurească și lumea suferi multe rele în toate părțile de pe urma lui și a fost socotit în aceste țări întocmai ca Batu.” Uo. 227.

51 „ungurii erau totdeauna înpotrivnici împăratului nemțesc”. *Popescu, R.*: i. m. (18. jz.) 78.

krónikáiró, hogy „a magyarok természetüktől fogva ravaszok”,⁵² mivel mellett, hogy hűséget esküdtek Mihály vajdának, lépéseket tettek Báthory Zsigmond visszahívására.

Ugyancsak ezeknek az éveknek a történéseivel, pontosabban Mihály vajda meggyilkolásával kapcsolatban egyértelműen a Bastát „gonosz és ravasz” tanácsokkal ellátó erdélyieket hibáztatja a Havasalfölde 1290 és 1690 közötti történetét leíró mű ismeretlen szerzője: „Mindezekért Giorgio Bastát kell átkoznunk, aki hallgatott a magyar urakra, és megölette a teljességgel ártatlan Mihály vajdát.”⁵³

A magyarság általánosabb jellemzésére lehetünk a Bonfinit igen gyakran idéző, de forrásként Toppeltinus művét is felhasználó⁵⁴ Stolnicul Constantin Cantacuzino által írt *Havasalfölde történetében* is. Azzal a nézettel vitatkozva, mely szerint Moldva lakói a Szent László által Rómából a tatárok ellen segítségül kapott gonosztevők, rablók leszármazottai, kifejti: „a magyarok a románok ellenségei és irigyei voltak, és hogyha tehették volna, mindannyiukat leigázták volna, úgy, ahogyan azoknak [a románoknak] a nagyobb részét, akik most Erdélyben vannak, és akiket, ahogyan ők mondják, jobbaggyá tettek. Vannak pedig Erdélyben más, nemes románok is, sokan és az egész Máramaros. És ezenkívül a bojárok nagy része is román és román származású, és mivel annak az országnak a vezetői ma kálvinisták, és ők [a románok] is az udvarban szolgálnak, kálvinisták lettek, és ugyancsak magyaroknak hívják őket: felcserélve hitüket, megváltoztatták román elnevezésüket is.”⁵⁵ Cantacuzino a magyarok eredetének kérdésében a hun–magyar azonosság híve: „a hunok, azaz azok a szkíták, akiket ma magyaroknak is nevezünk”,⁵⁶ állítja. Ugyancsak a tudós asztalnak értekezik viszonylag hosszan a magyar nyelv eredetéről, lényegében a finnugor nyelvsaládhoz való tartozást bizonygatva. Érdekes adalékként megemlíti, hogy magától Gheorghe Brancovicitől hallotta (akivel jó barátságban volt, aki az ő könyvtárában is dolgozott,⁵⁷ s aki az erdélyi diplomáciatörténetben Brankovics Györgyként ismert),⁵⁸ hogy amikor az testvérével, Sava Brancovici erdélyi görögkeleti

52 „ungurii den firea lor fiind ficleni”. Uo. 79.

53 „Pentru acestea, dar cade-să să blestemăm [...] pre Bașta Giurgiu, căci au ascultat pre domnii ungurești, de au ucis pre Mihai vodă făr de nici o vină”. Letopisețul Cantacuzinesc i. m. (20. jz.) 82.

54 *Gáldi L.*: Constantin Cantacuzino i. m. (38. jz.) 238.

55 „Ungurii au stătuț vrăjmași și pizmași Rumânilor și atâta cât de ar fi putut, ar fi supus pe toți supt jugul lor, cum și pe mai multa parte den câți să află acum în Ardeal i-au supus și i-au făcut iobagi, cum le zic ei. Săvai că în Ardeal sânt și alți neamiși rumâni mulți și Maramurușul tot. Iară afară dintr’aceia, mare parte și boierimea lor încă sânt și să trag den Rumâni, ce numai stăpânirea acei țări și astăzi fiind Calivină și ei slujind la Curte s’au calivinit și așa tot Unguri să chiamă: schimbându-și credința ș’au schimbat și numele de Rumâni.” *Cantacuzino, C.*: i. m. (22. jz.) 66–67.

56 „Deci dară Hunii, adecâte Schithii aceia, cărora acum și Unguri le zicem.” Uo. 96–98.

57 *Gáldi L.*: Constantin Cantacuzino i. m. (38. jz.) 241.

58 *Binder Pál*: Jenei Brankovics György. In: *Uő*: Az erdélyi fejedelemség román diplomatái vagy Románok az erdélyi fejedelemség külügyi szolgálatában. S. a. r., előszó Sebestyén Mihály. Pro Europa, Marosvásárhely, 1996. (Convergentia) 80–103.

püspökkel 1668-ban az orosz cárnál járt II. Rákóczi György [!] küldötteként, maga is tapasztalta, saját fülével hallotta, hogy mennyi hasonlóság van a magyarok és az Oroszországban élő finnugor népek nyelve között.⁵⁹ Bonfini idézve írja le a magyarok honfoglalását s a kalandozások korát, kiemelve kitűnő harc-készségüket, vitézségüket, ugyanakkor Európát rettegettségben tartó kegyetlenségüket. A jellemzésben nyilvánvalóan Mátyás király olasz történetíróját, valamint az általa idézett többi kútfőt követte, a magyarokkal kapcsolatos saját tapasztalatai nem jelennek meg a szövegben.⁶⁰ A magyaroknak szentelt fejezetet, melyet a szomszédság okán iktatott művébe, a hunok rómaiakkal vívott harcának bemutatásával és egy részletes Attila-portréval zárja.⁶¹

Dimitrie Cantemir művében, a *Moldva leírásában* néhány mondatnyi utalást találunk arra vonatkozóan, hogy miként látta a tudós uralkodó a moldvai magyarokat, feltehetően a csángókat. „Az oroszok és a magyarok Moldvában örökös szolgaságra vannak kárhóztatva”⁶² – állítja –, hiszen „tisztá moldvai paraszt nem létezik, akiket találunk vagy orosz, vagy erdélyi vagy, amint nálunk mondani szoktuk, magyar származásúak.”⁶³ Elismerően jegyzi meg, hogy a Moldvában élő „magyarok, akik a római vallást követik, ehhez és az ősi nyelvükhöz ragaszkodóbbnak bizonyultak [a lengyelekhez képest], de mindnyájan ismerik a moldvai nyelvet is”.⁶⁴ A Cantemir fő művének tekintett *Hronicul româno-moldo-vlahilor* jelen vizsgálódásunk számára nem tartalmaz értékes információkat. Az időben a tatárjárásig terjedő események bemutatása kapcsán nem találunk a magyarokra vonatkozó, markáns saját nézőpontot tükröző véleményt, inkább a korszakkal s e tájakkal kapcsolatos, számára fellelhető irodalom összefoglalására törekedett, leginkább a románok egységességének, daciai kontinuitásának kérdésére összpontosítva.

Érdemes azt is megvizsgálunk, hogy miként vélekedtek az említett történeti művek ismert és névtelen szerzői a magyar, ezen belül is az erdélyi történelem neves személyiségeiről. Nyilvánvalóan az ő megítélésük sem vonatkoztatható el attól a szereptől, amelyet adott esetben Moldva, illetve Havasalfölde történetében játszottak, s amely meghatározónak bizonyult a róluk kialakított képet illetően.

Mátyás királyt 1467-es moldvai hadjáratának kapcsán mutatja be Ureche. Úgy véli, hogy „Mátyás, a magyarok királya, bízva erejében és hozzáértésében, mellyel szomszédai közül sokakat tönkretett és meghódított, [ő,] aki sokat háborúzott a törökkel és szerencsésen győzedelmeskedett felettük”, úgy támadt Ștefan cel Mare moldvai vajdára (1457–1504), hogy „nem volt semmilyen igaz oka rá, csak az, hogy leigázza, hogy engedelmessé tegye, hogy szava mindenható legyen, mellyel sokszor dicsekedett Mátyás király, mondván, hogy győzelmeit Ștefan vajda az ő [Mátyás] erejének köszönheti, és azok annak tulajdoníthatók,

59 *Cantacuzino, C.*: i. m. (22. jz.) 99–100.

60 Uo. 101–102.

61 Uo. 103–108.

62 *Cantemir, D.*: Moldva i. m. (23. jz.) 174.

63 Uo. 175.

64 Uo. 176.

hogy a vajda Mátyás alattvalója”.⁶⁵ A hadjáratra ezt követően azért került sor, mivel Ștefan cel Mare az alávetett szerepet nem volt hajlandó elfogadni. Mátyás hadai Moldvába érve „fosztogattak, raboltak”, városokat égettek fel. Amikor pedig Moldvabányánál megállapodtak, a moldvaiaknak azért sikerült Mátyás hadaira gyűjtani a tábort, mert Mátyás „nem törődött semmivel, hadaival sem, őrseget sem állított, csak az italozás és fosztogatás érdekelt.”⁶⁶ „Mivel részegek és a csatára felkészületlenek voltak”,⁶⁷ sikerült őket elúzni, maga a sebesült király is csak nehezen tudott holmi ösvényeken át Erdélybe menekülni. „Imigyen boldogítja Isten a büszkéket és dicsőket, hogy megmutathassa, hogy az emberi dolgok mily mulandók és valótlanok, hogy Isten nem a sokaságban, hanem a kevesekben mutatja meg erejét, hogy senki ne áhitozzon az ő hatalmára, és csak az Úristenben reménykedjen, Istennek nem tetsző harcba ne kezdjen”⁶⁸ – összegzi a tanulságokat Mátyás számára a moldvai történetíró.

Miron Costinnak a Magyar Királyságról írt művében ugyan bőven lett volna lehetősége történelmi személyiségeink jellemzésére, de ő inkább az események bemutatására helyezte a hangsúlyt, azon belül is lényegében a törökellenes harcok állnak írása középpontjában. Érdekes, hogy sem Hunyadi János (akit Corvin hatmannak, illetve Corvin királynak nevez, s akinek méltatja hadi érdemeit),⁶⁹ sem pedig Mátyás király esetében nem említi meg román felmenőiket, és később Mihály havasalföldi vajda erdélyi szerepvállalásáról sem szól egyetlen szót sem.⁷⁰

Báthory Zsigmondot (az 1600 körüli események kapcsán) Miron Costin a következőképpen mutatta be a moldvai olvasóknak: „Báthory Zsigmondot utolérte az öregség, és az urak is elpártoltak tőle, és látta, hogy a törökök évről évre erősödnek és Erdélyre áhítoznak, hogy bekebelezzék, mivel pedig ő megöregedett, és az erénybe belefáradt, s az agkori pihenésre adta a fejét, úgy látta, hogy atyafiai egyike sem fogja tudni megmenteni Erdélyt a töröktől”, és ezzel magyarázható, hogy „sógorával, a német császárral megegyezve” ennek a gondjaira bízta Erdélyt,⁷¹ maga pedig megkapta Oppeln és Ratibor hercegségét. Termé-

65 „Mateiașu, craiul ungurescu, biziindu-să puterii sale și meșterșugului său cu carile pre mulți din vecinii săi i-au surpat și i-au supus, carile de multe ori războaie făcea cu turcii și cu noroc izbîndia, neavîndu nici o pricină direaptă asupra lui Ștefan vodă, ci numai ca să-l supuie, să fie suptu ascultarea lui, ca să-i fie cuvîntul deplin, de care lucru multe ori să lăuda Mateiași crai, că cite izbînde face Ștefan vodă, cu puterea lui le face și de suptu ascultarea lui face izbîndă”.
Ureche, G.: i. m. (11. jz.) 85.

66 „cum nu vrea avea nici o grujă de nici o parte, lăsîndu-ș oastea fără de nici o grijă, nici pază, ci la băuturi și la prăzi.” Uo.

67 „Și fiindu și bėti și negătiți de război”. Uo.

68 „Așa norocēște Dumnezeu pre cei mîndri și falnici, ca să să arate lucrurile omenești citu sînt de fragede și neadevărate, că Dumnezeu nu în mulți, ce în puțini arată puterea sa, ca niminea să nu nădăjduiască în puterea sa, ce întru Dumnezeu să-i fie nădejdea, nici fără cale războiu să facă, căroră li-i Dumnezeu împotrivă.” Uo. 86.

69 „Corvin hatmanul”, „Corvin crai”. *Costin, M.*: Opere i. m. (13. jz.) 281, 282.

70 Uo. 309.

71 „vădzându-să Bator Jigmontu domnul Ardealului sosit la bătrânețe și fără cuconi și vădzând că Turcii din anu în anu să întărescu și cască asupra Ardealului, să-l cuprînde, și el amu îmbătrânit

szetesen az aggkorára világtól elvonuló fejedelem portréja igencsak furcsának tűnik számunkra annak tudatában, hogy a történekkor Báthory Zsigmond mindössze huszonöt éves volt, így még az akkori átlagéletkor figyelembevételével sem mondható kifejezetten idősnek. Úgy tűnik, a történetíró, ha nem is tudatosan, de korára való hivatkozással próbálja menteni Báthory zavaros politikai lépéseit, melyekkel végül is Mihály vajda karrierjének kibontakozásához járult hozzá.

Báthory Zsigmond személyével a Havasalfölde 1290 és 1690 közötti történelmét bemutató krónika is többet foglalkozik, kiemelve a fejedelem kiegyensúlyozatlanságát: „Báthory Zsigmond király ismét igencsak gondolkodóba esett, bár ez sem neki, sem pedig az országnak hasznot nem hajtott; ahogy mondják, a bölcs ember ott is megleli az utat, ahol még nem járt, de ha elveszti a fejét, ott is eltéved, ahol már megfordult, ahogyan ez Báthory Zsigmond királlyal is megese.”⁷²

Radu Popescu a rövid ideig fejedelemkedő Székely Mózeset (1603. május–július) már egyértelműen negatív színben tünteti föl. Úgy véli, „az ördög lakozott szívében, s az ő viszályt szító sugallatára gyűjtött hadat, hogy tönkregyegye és letiporja az országot [Havasalföldét]”.⁷³ Méltatlankodva és értetlenül állapítja meg a történetíró, hogy amikor Radu Şerban vajda (1602–1611) e hír hallatára bojárjait igen értékes ajándékokkal felszerelve küldte a fejedelemhez, hogy megbékéltesse és jóindulatát elnyerje, az hallani sem akart róla, és dölyfösen kijelentette, hogy „rosszat akar tenni nekik”. Ezek után nem meglepő, hogy a csatában életét vesztő „kevély” Székely Mózes halálát kellő megelégedéssel nyugtázza.

Báthory Gábor személye az említett forrásokot tanulmányozva s a Kárpáton túli területek történetében játszott szerepét ismerve (Havasalföld 1611-es erdélyi megszállására gondolok) egyáltalán nem meglepő módon negatív szövegkörnyezetben fordul elő.⁷⁴ Miron Costin viszonylag több időt szán Báthory Gábor bemutatására, akit igencsak ellenszenvesnek ábrázol. Életvitelét „gátlástalannak és szégyentelennek” tartja,⁷⁵ hosszan ecseteli kicsapongásait. A Székely Mózesnél is nagyobb ellenségnek tartott Báthory Gábort, mivel titokban támadt az országra, más források „fertelmesnek” nevezik. „Három hónapot ült az átko-

și obosit de vârtute alegându-și viața bătrânețelor cu odihnă, au socotit că și frații lui, nice unul nu va putea să ție răul Turcilor Ardealul au făcut cu cumnatu său, împăratul nemțăscu, tocmală”. *Costin, M.*: Letopisețul i. m. (12. jz.) 14.

72 „Batâr Jicmon-craiuul iar intrase în multe gânduri, care nu i-au fost nici de un folos, nici lui, nici țării, cum zice că omul înțelept află calea și pe unde n-au umblat, iar deaca-și pierde firea, rătațește și pre unde au umblat, ca și Batâr Jicmon craiu”. *Letopisețul Cantacuzinesc* i. m. (20. jz.) 71.

73 „Iar dieavolul, care le vrajbă poftește totdeauna, au intrat în inema lui Sechel Moisi craiul Ardealului și strînse oști să vie să strice țara și să calce.” *Popescu, R.*: i. m. (18. jz.) 81.

74 Ez a szemlélet jellemzi a kor Kárpáton túl keletkezett magyar nyelvű missilisanyagát is. *Ld. Jakó Klára*: Báthory Gábor és a román vajdaságok. In: Báthory Gábor és kora. Szerk. Papp Klára–Jeney-Tóth Annamária–Ulrich Attila. DE TI–Erdély-történeti Alapítvány, Debrecen, 2009. 127–128.

75 „desfrânată și făr de rușine”. *Costin, M.*: Opere i. m. (13. jz.) 309.

zott az országban, rabolva, fosztogatva, gyűjtogatva, mire semmi szükség nem volt, s nem is lesz a mi földünkön. Éppen ezért azóta is él az emberek közt a mondás: amikor azok a gonosz magyarok [...].⁷⁶ A szöveg további részéből is kiderül, hogy a fejedelem megítélését átvitték a magyarság egészére. Természetesen a krónikairó meglepéssel számol be Báthory Gábor kiűzetéséről: „mindenki hálás volt az Úristennek, hogy megszabadította az országot a magyaroktól”,⁷⁷ hiszen „soha ebben az országban annyi gonoszság és fosztogatás, mint akkor, nem történt”.⁷⁸ Radu Popescu egyértelmű ellenszenvvel mutatja be a „kegyetlenkedő”, „rosszul gazdálkodó”, az országot tönkretévő „bolond”⁷⁹ Báthory cselekedeteit. A későbbiekben, Báthory meggyilkolásának említése során, a ki nem mondott egyetértést olvassuk ki a sorok közül, hiszen Erdély a fejedelem „örültségei miatt igen sokat szenvedett”,⁸⁰ így azonban lehetővé vált, hogy „ez a bolond ember ne hozzon több rosszat az országra”.⁸¹

Bethlen Gábor megítélése sokkal pozitívabb. Miron Costin elismeréssel ír a nagy fejedelem hadi tetteiről, hadvezéri, taktikusi képességeiről,⁸² nagyeszű és kiegyensúlyozott természetű uralkodónak nevezve, akinek halálát mindenki nagyon sajnálta.⁸³ Radu Popescu is méltatja politikusi erőnyeit, melyek következtében „a magyarok királyának választották”.⁸⁴ Bethlen halálhíre kapcsán pedig kifejezetten a megbecsülés hangján ír: „Ezekben a napokban halt meg és temették el a fejedelmi székhelyen, Fehérváron Bethlen Gábort, Erdély királyát és Magyarország részeinek urát, aki sokszor viselt hadat a németekkel és másokkal, mindig szerencsével járt, és [uralkodása] örökké emlékezetes marad.”⁸⁵

Az öreg Rákóczi György (akit Costin Bethlen Gábor híres „főhetmanjaként” mutat be az olvasónak)⁸⁶ fejedelemségének (1630–1648) nyugalmasabb időszaka nem sok nyomot hagyott a moldvai és havasalföldi elbeszélő forrásokban. Annál több szó esik fia, II. Rákóczi György (1648–1660) uralkodásának mozgalmas éveiről, a fejedelem személyéről. Miron Costin leírása szerint II. Rákóczi György „fiatal ember volt, jólétben és gazdagságban élt, a hírnév

76 „Că în 3 luni au șezut proclutul în țară, jefuind, prădînd, arzînd, care nevoe n-au fost, nici va mai fi în pămîntul nostru. Drept aceea și pînă astăzi au luat oamenii un cuvînt de zic: »cînd ungurii cei răi«.” *Popescu, R.*: i. m. (18. jz.) 82.

77 „tot mulțumiea lui D-zeu că s-au mîntuit de unguri”. Uo.

78 „Nici altă dată n-au mai fost aicea în țară răutate și jaf ca atuncea.” *Letopisețul Cantacuzinesc* i. m. (20. jz.) 87.

79 „să răsplătescă acelui nebun, lui Batăr”. *Popescu, R.*: i. m. (18. jz.) 83.

80 „pentru nebuniile lui vine atîta nevoe țării”. Uo. 84.

81 „ca să nu mai intre răutăți în țara lor pentru un om nebun ca acela”. *Letopisețul Cantacuzinesc* i. m. (20. jz.) 90.

82 *Costin, M.*: *Letopisețul* i. m. (12. jz.) 39–40.

83 *Costin, M.*: *Opere* i. m. (13. jz.) 310.

84 „I-au ales craiu unguresc”. *Popescu, R.*: i. m. (18. jz.) 89.

85 „În zilele acestui domn și Betlen Gabor, craiul Ardealului și domnul părților Țării Ungurești, au murit și l-au îngropat la Belgrad, cetatea de scaun; carele multe războaie cu nemții și cu alții avînd, tot cu noroc au umblat și au lăsat vecinică pomenire.” Uo. 93.

86 *Costin, M.*: *Opere* i. m. (13. jz.) 310.

utáni vágy hajtotta”,⁸⁷ éppen ezért kapva kapott például 1655-ben a Havasalföldre való bevonuláson, hogy megsegítse Constantin Șerban havasalföldi vajdát (1654–1658). A Gherghițenél, Constantin vajda és Gheorghe Ștefan (1653–1658) moldvai uralkodó társaságában rendezett lakomáról beszámolva Costin a következőképpen ír Rákócziról: „ha láttad volna, hogyan itta Rákóczi a magasztos és emelkedett gondolatokat, miszerint királyabb lenne a királynál, urabb az uralkodónál. Vak a szerencse, mikor feljövőben van, síkos az egy helyben álláskor, és gyorsan ereszkedik a lejtőn.”⁸⁸ A fejedelem nagyravágyását máshol is hangsúlyozza, mondván, hogy „Erdély kenéze [!], Rákóczi György, akit lelke vágyai nagy tettekre ösztökéltek”,⁸⁹ megpróbálta megszerezni a lengyel trónt. Róla alkotott véleményét a moldvai krónikáiról a következőképpen sommázza: Rákóczi az, „aki rossz cselekedeteivel elárasztotta nemcsak Erdélyt, hanem ezeket a mi országainkat, Moldvát és Munténiát is, csakúgy, mint egész Európát”.⁹⁰ Costin elismeri II. Rákóczi György fejedelem bátorságát a végzetes szászfenesi csata (1660. május 22.) részletes leírása⁹¹ kapcsán, kiemelve, hogy rögtön a harc elején „válogatott katonákkal az élre tört”. Akkor is, amikor már vesztesre állt a magyar sereg, s már látszott, hogy a lovasság csatarendje felbomlott, Rákóczi egymaga még keményebben, még tüzeesebben folytatta a harcot egészen addig, amíg halálosan meg nem sebesült. E pozitív vélemény ellenére feltételezi róla, hogy a fejedelem mérgeztette meg az Erdélybe menekült III. Mihnea Radu havasalföldi vajdát (1658–1659). Uralkodását végül a következőképpen értékeli a moldvai krónikáiról: „Így végezte be életét Rákóczi, a szerencsés kenézek [!] között nagy szerencsében született legszerencsésebb. Lám, mire nem vezet az emberi természetben lakozó hírnév utáni mohóság.”⁹² (II. Rákóczi Györgynek a szászfenesi csatában tanúsított hősiessége különben a Havasalföldre 1290 és 1690 közötti történetét bemutató krónika írójának elismerését is elnyerte.)⁹³

II. Rákóczi György személyével Radu Popescu krónikája is bővebben foglalkozik. A szerző úgy látja, hogy a pénzben és hadakban bővelkedő fiatalabb uralkodó (ahogyan nevezi: király), nem élvezte békésen az apjától, az öreg Rákóczi György fejedelemtől örökölt jólétet, mert nem elégedett meg azzal, amit az apja birtokolt, hanem többre vágyott, a lengyel trónt akarta megszerezni.⁹⁴

87 „Racoții, om tânăr, în bine și mare avuție, zbura cu gândul în toate părțile a-și face ceva veste.” *Costin, M.*: Letopisețul i. m. (12. jz.) 178.

88 „Vrei vedea cum înghite Racoții mari și înalte gânduri, cum s’ari vedea crai preste crai și domnu preste domni. Orbu nărocul la suiș și lunecos a stare la un loc, grabnic și de sârg pornitoriu la coborâș.” Uo. 182.

89 „împlut Racoții Gheorghii cneadzul de Ardial de duhuri spre mare lucruri”. Uo. 184.

90 „Și acesta Racoți, acela ieste carele, cu răutățile lui, nu numai Ardealul și aceste țări ale noastre, Moldovei și Țării Muntenesi, ce au împlut toată Europa.” *Costin, M.*: Opere i. m. (13. jz.) 311.

91 *Uő*: Letopisețul i. m. (12. jz.) 216–218.; *Uő*: Opere i. m. (13. jz.) 312–313.

92 „Și așe au fostu fârșitul și lui Racoții, domn în mare fericire născut, între cei fericiti cnezdi, mare fericit. Dară, la ce nu aduce nesățioasă hirea oameniască la măriri.” *Costin, M.*: Letopisețul i. m. (12. jz.) 218.

93 Letopisețul Cantacuzinesc i. m. (20. jz.) 143.

94 *Popescu, R.*: i. m. (18. jz.) 116.

A lengyelországi hadjárat bemutatása mellett a történetíró részletesen kitér arra, hogy milyen álnok módon gyilkoltatta meg Rákóczi Barcsay Jánost [!].⁹⁵ (Ezúttal megint tévedéssel van dolgunk, mert II. Rákóczi György már egy éve halott volt, amikor Kemény János fejedelem 1661 júliusában megölette Barcsay Ákost Kozmatelkén. Popescunak nem ez az egyetlen téves értesülése: krónikájában például Rákóczi Gyulán sebesült meg halálosan – Gyalu helyett.)

Apafiról, akivel személyes kapcsolatban is állt, Miron Costin emlékezik meg, s az elismerés hangján szól róla: „senki sem mondhatja, hogy uralkodása nem hozott boldogságot és nincsen most sem nagy békesség mindenütt”.⁹⁶

Thököly mozgalmával kapcsolatban a magyarok németellenességét emeli ki Popescu.⁹⁷ Neculce pedig kifejezetten Thököly-ellenes hangvétellel számol be röviden az események Kárpátokon túli vonatkozásairól, valamint a zernyesti csatáról (1690). Ahogyan írja, Thököly mindent „romba döntött, felégetett, pusztított”, ami útját állta hódításainak, s tönkre is tette Magyarországot.⁹⁸ Arról is beszámol, hogy amikor Thököly Havasalföldre húzódott vissza, hadaival együtt nagyon sok kárt okozott az országnak, s hogy mire Törökországba távozott, alaposan megcsappant embereinek a száma, mert Brâncoveanu vajda (1688–1714) utasítására titkon sok kurucot meggyilkoltak.⁹⁹

II. Rákóczi Ferenc személye csupán az általa vezetett szabadságharc említése kapcsán tűnik fel. Neculce hangsúlyozza a mozgalom németellenességét.¹⁰⁰ A Havasalfölde 1688 és 1717 közötti történetével foglalkozó krónika érezhető szimpátiával mutatja be dióhéjban az eseményeket: „Rákóczi Ferenc, Rákóczi Györgynek, Erdély királyának unokája, felhívást intézett mind a felső-magyarországi, mind pedig az erdélyi magyarsághoz, s valamennyien karddal fordultak ellenségeik, a németek ellen, s nagy kárt tettek bennük, sokakat levágtak, és sok várat elvettek tőlük. [...] És nyolc évig fegyverrel védték hatalmukat, de amikor eltelt nyolc év, a németek hazug ígéreteivel áztatva magukat sokan elpártoltak Rákóczitól, és a németek oldalára álltak.”¹⁰¹ Beszámol arról, hogy a „németek”, tudva, hogy a felkelők otthon hagyták családjaikat, „mint ahogy egy farkascorda támad a bárányokban gazdag juhnyájra, úgy törtek be a várakba, mezővárosokba, falvakba, ahol az asszonyokat és gyermekeket zsarnokul, pogányul, kegyelem

95 Uo. 120.

96 „care nimeni nu poate să dzică că nu au fost cu fericire stăpînirea lui și pînă acmu și cu mare liniște despre toate părțile”. *Costin, M.*: Opere i. m. (13. jz.) 314.

97 *Popescu, R.*: i. m. (18. jz.) 178.

98 *Neculce, I.*: i. m. (17. jz.) 181.

99 Uo. 182. Hasonló értelemben számol be Thököly havasalföldi tartózkodásáról a Havasalfölde 1688 és 1717 közötti történetét tárgyaló krónika is: *Istoria Țării Românești* i. m. (19. jz.) 32–33.

100 *Neculce, I.*: i. m. (17. jz.) 224.

101 „Racoți Ferenc, nepot lui Racoți Gheorghie, craiul Ardealului, învîtînd toată ungurimea din Țara Ungurească de sus și din Ardeal de s-au rădicat toți cu sabia asupra nemților, vrăjmașilor lor și mare peire s-au făcut în nemți, că i-au tăcat și au luat cetățile lor dela nemți. [...] Și așa în 8 ani au ținut stăpînirea cu sabia, iar după ce au trecut acei 8 ani, trimițînd nemții mincinoasă grație, s-au amăgit cei mai mulți și l-au părăsit pe Racoți și s-au dus la nemți.” *Istoria Țării Românești* i. m. (19. jz.) 106.

nélkül, kegyetlen vérszívókként megölték, kiknek vére mindörökké az égre kiált a bosszúért”.¹⁰²

A magyarok vendégszeretetére, segítőkészségére utal az a néhány történet, amely az Erdélybe menekülőkkel kapcsolatos bánásmódról számol be. Példa erre Grigore Ureche, aki leírja, ahogyan az Erdélybe szökő Petru Rareș moldvai vajdát (1541–1546) egy magyar nemes házába vezették, ahol az otthon lévő feleség vendégül látta, majd kocsit adott neki, és fegyveres kísérőket rendelt a Csicsó várába tartó száműzött mellé.¹⁰³ Hasonló eseményről számol be Radu Popescu is, aki szárhegyi Lázár Istvánt a moldvai Cantacuzinók barátjaként mutatja be, aki adott esetben gyergyószentmiklósi házában látta vendégül a szülőföldjükről távozni kényszerülőket.¹⁰⁴

Amint az eddigiekből kiderült, e román elbeszélő források magyarságképe döntő módon az erdélyi magyarsággal való kapcsolatok során alakult ki. A királyi Magyarország történetére vonatkozó adatokat csupán elvétve találunk bennük. Ilyen például az Eger várának elestéről szóló néhány mondatos híradás,¹⁰⁵ egy rövid tudósítás Radu Popescutól (aki egy bizonyos *Magyarország történetét* jelöli meg forrásaként) a Vezekénynél 1652. augusztus 25-én elesett négy Esterházyról¹⁰⁶ vagy a valamivel bővebb beszámoló a Zrínyi–Frangepán–Nádasdy-összeesküvésről, a kivégzésekről (1671). A mozgalom „német”-ellenességét hangsúlyozva megemlíti, hogy „a császár parancsára sok lutheránus és kálvinista templomot elvettek és papistává tettek Felső-Magyarországon, és még sok más rosszat cselekedtek”.¹⁰⁷

Mindent összevetve, az elemzett elbeszélő forrásokból, azok erősen eseménycentrikus, leíró jellegéből fakad, hogy sem a magyarokkal, de igazán más népekkel sem foglalkoznak bővebben a szövegek, vagy csak nagyon ritkán, esetleg egy-egy megjegyzés erejéig az általánosítások szintjén. Az is világos, hogy a moldvai és havasalföldi szerzők számára a magyarok (s e kifejezés használatakor nem tesznek különbséget a királyi Magyarországon élő vagy az erdélyi magyarok között), a velük kapcsolatos események igazán csak akkor említésre méltók, ha valamilyen összefüggésben állnak a Kárpátokon túli két ország történéseivel. Ezt a teljesen érthető tényt támasztja alá az is, hogy Moldva esetében több szó esik például Lengyelországról, a lengyelekről, akikhez köztudomásúan sok szál kötötte az országot. A krónikák esetleges olvasói tehát, amint az fentebb kiderült, leginkább a nem egy esetben kétes hitelű, legtöbbször egészen

102 „au intrat pen cetăți și pen țiguri și pen sate ca cum ar întra niște haite de lupi într-o turmă de oi cu miei, care tirănește, păgânește, fără nici o milă, ca niște cruzi sorbitori de sînge, muierile și copiii lor îi omora ea, a căror sînge va striga cătră Dumnezeu pururea ca să facă răscumpărare.” Uo. X.

103 Ureche, G.: i. m. (11. jz.) 144.

104 Popescu, R.: i. m. (18. jz.) 152.

105 Letopisețul Cantacuzinesc i. m. (20. jz.) 66.

106 Popescu, R.: i. m. (18. jz.) 110.

107 „au poruncit înpăratul de au luat multe biserici luterănești și calvinești den Țara Ungurească dă sus, de le-au făcut papistășești și alte multe reale le-au mai făcut.” Uo. 144.

elnagyolt fejedelemportrékból alkothattak képet maguknak a magyarokról. Az ilyen jellegű általánosítás világosan kiolvasható a sorok közül. Némileg különböző a két 17–18. század fordulóján élt szerző, Stolnicul Constantin Cantacuzino és Dimitrie Cantemir műve, akik elsősorban a román népnek a dákokkal, illetve a rómaiakkal való kapcsolatával foglalkoznak, és főképpen az ezzel kapcsolatos nemzetközi irodalmat veszik számba.

A 17–18. századi verses krónikákat tartalmazó kiadványban, amelyben lényegében historiás énekeket találunk, egyetlen 17. századi van (1663-ból), egy 1714-ben keletkezett, a többi mind az 1762-től 1806-ig terjedő időszakban született. Mindemellett valamennyi a Kárpátokon túli országok belpolitikai életében jelentős szerepet játszó, főtisztségeket viselő személy történetét, többnyire tragédiáját éneklé meg, ennél fogva nyilvánvalóan a magyarságról kialakított képet nem gazdagíthatják.

Végezetül megállapíthatjuk, hogy a fentebb már említett tény, miszerint a vizsgált forrásokban a remélnél kevesebb információ található a magyarságra vonatkozóan, azzal is magyarázható, hogy Moldvában és Havasalföldén e korszakban még mindig az egyházi jellegű, liturgikus irodalom a leglényegesebb területe az írásnak.

A szomszéd népeknek egymásról való véleménye a szóbeli régiségben formálódhatott ki, és csak a történetírás humanista korszakában jelentkezett nagyobb mértékben a történeti vagy egyéb írásművekben. A Kárpátokon túli román történetírásnak a fentebb bemutatott termékei (Cantacuzino és Cantemir műveinek kivételével) a krónikaírás eszközeivel készültek, kevés teret engedtek a szubjektív, elemző jellegű gondolatoknak, népkarakterizálásnak.

A korszak missilisanyaga, mely műfajánál fogva alkalmas lenne a szubjektív hangvételű megállapítások megfogalmazására, amint azt már korábban említettem, leginkább a címzetteknel maradt fenn, többnyire erdélyi, magyarországi városi, családi levéltárakban,¹⁰⁸ s döntően diplomáciai, politikai jellegük miatt hiába is keresünk bennük a magyarságra vonatkozó általános megállapításokat.

Ahogy az írásom elején is jeleztem, a vizsgált korszakban, a 17. században, a 18. század elején a Kárpátokon túl keletkezett és máig megmaradt írásos forrásanyag mennyisége és milyensége feltehetően további vizsgálódások esetében sem kecsegtet az így kialakult kép alapvető módosulásának, kibővülésének lehetőségével.

108 Az eddig kiadott anyag is példázza ezt, ld. *Iorga, N[icolae]: Scrisori de boieri. Societatea Neamul Românesc, Vălenii de Munte, 1912.*

KLÁRA JAKÓ

HOW DID THEY SEE US?

THE PICTURE OF THE HUNGARIANS IN THE MOLDAVIAN
AND WALLACHIAN NARRATIVE SOURCES IN THE 17TH AND
EARLY 18TH CENTURIES

Historiography has recently paid great attention to the view that different nations had of each other, regarding it as an important pillar of their self-recognition. Within this broad approach a privileged position is occupied by the „portraits” that neighbouring nations formed about each other.

The present study, alongside being a „by-product” of a research into the Hungarian correspondence of the voivodes and chief office-holders of Moldavia and Wallachia, fits comfortably into the series of imagological examinations indicated above. It analyses the picture of the Hungarians as reflected in the chronicles written in the Romanian principalities beyond the Carpathians in the course of the 17th and early 18th centuries.

The most important conclusion emerging from an examination of these works, which were mostly written with Cyrillic letters in Romanian, among them the writings of Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, Radu Popescu, Stolnicul Constantin Cantacuzino or Dimitrie Cantemir, is that, despite the geographical neighbourhood, with the only exception of the chronicle of Grigore Ureche none of them dealt in detail with either the Hungarians or Hungarian history; nor, in anyway, do they pay more attention to other peoples. This is the result partly of the descriptive, event-orientated nature of contemporary Romanian narrative sources, partly of the fact that most of these works are compilations.

Thus, the analysis had to be based on sporadic pieces of information regarding the Hungarians and their history. These prove beyond doubt that for both the Moldavians and the Walachians Hungary and Transylvania were generally synonyms, and that they only dealt with the history and people of these countries in cases when they had an immediate impact upon the history of their own lands.

It follows from all this that their picture of the Hungarians is a resultant of common events of the past as well as of judgements about outstanding persons who played a dominant political role. It is only in a very limited number of cases that statements are made about the Hungarians on the basis of personal experience which can be valued from the standpoint of a national characterology. Generalisations are also very rare.

As a conclusion it can be stated that not even the inclusion of further contemporary sources into the analysis is likely to modify the picture drawn in the present study.

